

Ю.В. Ущатовський, к.е.н., доц.
Житомирський державний технологічний університет

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ІНСТИТУЦІЇ В КЛАСИЧНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ЕКОНОМІЇ УКРАЇНИ

Фрагментарний характер дослідження соціально-економічних інституцій класичною політичною економією обумовлений відсутністю соціальних складових у її методологічному «ядрі». Сконцентровано увагу на ідеях інституціоналізму в контексті формування класичної політичної економії в Україні.

Автор підкреслює необхідність адаптації аналізу соціально-економічних інституцій у спадщині класичної політичної економії в Україні XIX ст. до створення цілісної концепції генезису й еволюції інституціоналізму в українській економічній думці. Наслідуючи кращі традиції європейської економічної науки, українські вчені намагалися враховувати соціальні суперечності, потребу демократичного реформування суспільних відносин у своїх працях.

Незважаючи на те, що категорія «норма (правило)» була відсутня серед прихильників Адама Сміта, а українські економісти приділяли увагу соціальній проблематиці переважно у контексті традиційних досліджень класичної політичної економії, існує потреба з'ясування місця соціально-економічних інституцій у їхній спадщині та можливість її застосування до формування єдиної парадигми сучасного інституціоналізму.

Михайло Балудянський вважав, що обмежувати свободу економічної діяльності держава може лише на основі загальноприйнятих моральних норм, але сприяючи при цьому її безпеці та свободі економічної діяльності. Національна система господарства, її законодавча та управлінські системи, мають концептуально підпорядковуватися економічній політиці.

Антропоцентризм визначав філософську концепцію політичної економії Тихона Степанова. Він виявляв схильність до методологічного холізму, оскільки характеристику індивіда виводив із характеристики інституцій (суспільства).

Дослідження Іваном Вернадським поведінки індивіда, як і спроби вченого характеризувати цінність з боку споживача не зовсім вписуються у традиційну канву класичної політичної економії. Прагнучи вдосконалити вчення Адама Сміта, вчений, на основі аналізу поведінки споживача, створює теорію потреб. З методологією класичного інституціоналізму Івана Вернадського споріднює методологічний холізм (цілісність) та еволюціонізм. Володіння як один із атрибутів власності вчений аналізує як своєрідне неформальне обмеження діяльності людини.

Автор приходить до висновку, що у першій половині XIX ст. українські економісти проголошували ідеї, співзвучні з ідеями інституціоналізму.

Особливістю української економічної думки є її антропоцентризм, а найвагомішою інституцією для українських економістів є свобода у її самому широкому розумінні, а не лише у розумінні свободи господарської діяльності. Вони прагнули розширено трактувати предмет політичної економії, залучаючи до наукового аналізу морально-етичні, духовні, правові та інші фактори; здійснювали спроби дослідити мотивацію економічної поведінки людини та її обмеження.

Ключові слова: соціально-економічні інституції; українська економічна думка; економічна свобода; антропоцентризм; методологія інституціоналізму; економічна поведінка; інституційні обмеження.

Постановка проблеми. Перша класична парадигма економічної науки формувалася в умовах певного протиставлення до «моральної філософії» XVIII ст., що пояснює бідність її методологічного «ядра» на соціальні складові. Представники класичної політичної економії досліджували соціально-економічні інституції, але такі дослідження або мали фрагментарний характер, або були свідченням незавершеного «розлучення» з «моральною філософією».

Натомість зародження класичної політичної економії в Україні своєрідно накладалося на традиції камералістики, привнесеної до нас німецькими економістами. Тому представники класичної політичної економії в Україні, на відміну від своїх колег з Англії та Франції, не лише не відкидали соціальних аспектів економічної науки, але й робили спроби залучити їх до свого аналізу. Дослідники історії економічної думки Михайли не залишали поза увагою соціальні аспекти їх творчості, але не досліджували їх у контексті інституціоналізму. Крім того, незважаючи на значущість соціально-економічних інституцій у економічній поведінці індивіда, вони не належать до «жорсткого ядра» сучасного неолібералізму, що суттєво звужує його методологічні можливості. Сказане вище обумовлює

необхідність дослідження, яке б адаптувало ідеї інституціоналізму у спадщині класичної політичної економії в Україні XIX ст. до побудови науково-дослідної програми сучасного інституціоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема українського інституціоналізму вперше була порушена у середині 90-х рр. XX ст. професором із Харкова Е.Лортикяном [8, с. 59]. На його думку, вчені, яких традиційно зараховували до соціального напрямку (В.Левитський, В.Косинський, М.Туган-Барановський, В.Железнов та ін.), зробили значний внесок у поширення інституційних ідей в українському суспільстві. Вони намагалися пояснити економічні процеси з позицій соціально-історичної обумовленості, віднайти наукові методи їх регулювання та здійснити аналіз господарського ладу.

Витоки українського інституціоналізму можна віднайти у працях прихильників класичної політичної економії в Україні першої половини XIX ст. Насправді, це – справедливо, коли розглядати інституціоналізм у широкому розумінні як спадкоємця соціальних досліджень усіх економічних шкіл, враховуючи класичну (як це робить росіянин А.Московський) [9, с. 29], а не лише як американський різновид німецької історичної школи (як стверджує японець Такаші Негіші) [7, с. 148].

Серед факторів, що сприяють виникненню інституціоналізму, переважна частина економістів називає: наявність соціальних суперечностей, посилення впливу масових суспільних організацій і рухів, виникнення потреби у демократичному реформуванні суспільних відносин. Згадані соціальні чинники були надзвичайно загострені в Російській імперії вже на зламі XVIII–XIX ст. Відчуваючи відповідальність перед суспільством, українські вчені намагалися їх враховувати у своїх економічних працях. Вони були не одинокі, оскільки прагнення соціального реформування визрівало вже у межах класичної політичної економії (Дж.С. Мілль; Т.Р. Мальтус).

Л.Корнійчук зазначає: «Питання про появу і формування класичного напрямку політичної економії в Україні не може бути зведене лише до факту простого запозичення західних ідей, хоча їх вплив є безсумнівним» [5, с. 128]. Така категорія, як «норма (правило)» була відсутня у класичній економічній теорії. Соціальні аспекти господарського життя не перебували в епіцентрі досліджень прихильників класичної школи в Україні. Вчені традиційно звертали на них увагу в площині дослідження традиційних для класичної політичної економії проблем.

Метою статті є з'ясування місця соціально-економічних інституцій у спадщині класичної політичної економії України та можливість її застосування до формування єдиної парадигми сучасного інституціоналізму.

Викладення основного матеріалу дослідження. На початок XIX ст. припадає реформаторська діяльність українського вченого, випускника Віденського університету, Михайла Балудянського (1769–1847). У 1809 р. він очолює одне із відділень комісії по кодифікації законів у Міністерстві фінансів Російської імперії, що займалося фінансовими та сільськогосподарськими питаннями. Велика частина наукової спадщини вченого, що створена у перше десятиліття XIX ст., дійшла до нас у рукописному вигляді під назвою «Система Михайла Балудянського». На підставі послідовного дослідження М.Балудянським теоретичних концепцій меркантилістів, фізіократів та Адама Сміта, які він провів у публікаціях «Статистического журнала» (1806, 1808 рр.), можна зробити висновок, що економічна свобода та пов'язані з нею цінності є найконструктивнішим елементом його концепції.

Економічну спадщину Михайла Балудянського розглядають переважно в контексті класичної політичної економії. Цитуючи викладений науковцем стислий переказ теорії А.Сміта, де великий шотландець схвалює ідеї економічного лібералізму, дослідники роблять помилку, ототожнюючи думки українського вченого з думками великого шотландця. Проте вченого не можна вважати беззастережним прихильником концепції «laissez faire». Можна погодитися з відомим дослідником української економічної думки І.С. Коропецьким, який підкреслював прагматизм підходу М.Балудянського до економічної теорії. Він вважав, що «вона його цікавить не як позитивна, а як нормативна наука. Іншими словами, вона є настільки важливою та потрібною, наскільки служить дороговказом для економічної політики» [6].

М.Балудянський навчався у першого у Відні професора політичної і камеральної науки Йосифа Зонненфельса, який був фундатором концепції «держави добробуту». А тому не дивно, що його розуміння мети економічної політики держави цілковито відповідає названій концепції. На думку М.Балудянського, економічна політика має забезпечувати добробут і могутність держави. Економічна діяльність має бути вільною від державного впливу, проте в разі небезпеки для людей чи держави уряд має впровадити державний контроль у галузях, де він є необхідним. Вчений підкреслював, що «всі фабрики, вироби яких життєво необхідні для захисту держави, можуть бути створені силоміць і до запровадження їх уряд може вжити корисні заходи, ввести нагороди тощо» [4, с. 24]. Обмеження свободи економічної діяльності має відбуватися на основі загальноприйнятих моральних норм. Як бачимо, необхідним атрибутом держави є забезпечення безпеки та свободи економічної діяльності.

Державі М.Балудянський приділяє провідне значення у суспільному житті. Щоб сформувати національну систему господарства, на думку М.Балудянського, державі слід визначитися з концептуальним підходом економічної політики та з метою, яку вона прагне досягти. Відповідно до

цього має бути побудована законодавча та управлінська системи. Він підкреслював: «Правосуддя, захищеність і свобода промисловості, разом з освітою громадян і поширенням торгівлі – сутність єдиних дієвих засобів до збагачення нації» [1, с. 76].

Пошуки нових форм соціальної організації були притаманні діяльності засновника Харківського університету Василя Каразіна (1773–1842). Будучи противником монархічного устрою держави, вчений створив широку програму економічного розвитку основних секторів економіки, в першу чергу — аграрного. Він не обмежувався теоретичними міркуваннями, а здійснював практичні кроки для звільнення селян від кріпосницької залежності. Цьому сприяло створене ним Філотехнічне товариство, експериментальним полігоном якого був маєток вченого. Василь Каразін був добре обізнаний з господарською практикою і на підставі ґрунтовних економічних розрахунків організації селянських повинностей, рентних платежів, лісокористування, організації податкової системи тощо зробив висновок, що лише вільний селянин здатен на продуктивну працю. У його наукових дослідженнях вирішення економічних проблем тісно перепліталось з ліквідацією кріпосництва – головною соціальною проблемою, що гальмувала ефективність економічної системи.

Першим не іноземцем, хто почав професійно викладати політичну економію в Україні, був професор Харківського університету Тихін Степанов (1795–1847). Економіку він розглядав як систему. Критикуючи Томаса Мальтуса, який дорікав сучасникам за пристрасть до узагальнень, Т.Степанов пише: «Прагнення мислителів до узагальнення пізнання є відмінною рисою просвітницької епохи. Тоді лише такий напрям був би помилковим, коли у самій природі не було все узагальнене. Природа, подібно до її частин, складає організм, що містить систему, у якій все узагальнено, та й інакше бути не може» [11, с. 18]. Маючи велику пристрасть до політичної економії, вчений розглядав її лише як одну з наук, що мають вивчати суспільство: «Політичні науки охоплюють життя народів, політична економія охоплює життя фізичне, а політика, – у вузькому розумінні, життя моральне. З цього видно, який великий вони повинні мати вплив на держави» [10, с. 5].

Економічна концепція Т.Степанова найкраще висвітлена у його основній двотомній праці «Записки про політичну економію» (1844, 1848 рр.), написаній під значним впливом класичної політичної економії. В центрі філософської концепції політичної економії Т.Степанов ставить людину та її діяльність, що обумовлює гуманістичне спрямування всієї його праці. Він впевнений у можливості економіки забезпечити людині гідне життя: «Люди у всі часи і скрізь можуть бути однаково щасливими, можуть насолоджуватися, відповідно до розкриття своїх сил, добробутом і умовною досконалістю. Буття суспільства є необхідною умовою розкриття фізично-морального життя людини» [11, с. 49]. Характеристика індивіда у Т.Степанова виводиться із характеристики інституцій (суспільства), що наочно демонструє, висловлюючись сучасною термінологією, його схильність до методологічного холізму. Вчений наголошує на свободі виробничої і торговельної діяльності, на справедливому відшкодуванні за витрачену працю і на необхідності дотримуватися рівноваги між виробництвом і споживанням.

Інституції влади і управління Т.Степанов аналізував у контексті категорій класичної політичної економії. Наприклад, інституція влади, на його думку, має сприяти правильному поділу праці через освітні заходи, що вдосконалюють здібності людини у різноманітних галузях діяльності: сільському господарстві, технології, комерції. Такий підхід дозволить робітникам змінювати сферу професійної діяльності [11, с. 241].

Соціальна нерівність, на думку Тихона Степанова, є результатом неефективності функціональної структури владних інституцій, а не дії економічних законів. Він рекомендував використовувати результати економічних досліджень для створення освіченого суспільства з гармонійною співпрацею всіх класів. Інституція власності, можливо через цензурні обмеження, вченим не розглядалася.

Т.Степанов не приділяв особливої уваги вивченню діяльності держави в економіці, оскільки в методологічній концепції класиків її роль не є активістською, – основними є ринкові регулятори. У цього вченого метою господарської діяльності є не стільки «держава добробуту», скільки добробут громадянина. Тобто, у нього акценти більше зміщені у бік людини як суб'єкта економічної діяльності.

Розуміння Т.Степановим місця і ролі держави в господарському житті певною мірою можна скласти на основі видатків, що, на його думку, має здійснювати держава. Державні видатки науковець розподіляє на не зовсім зрозумілі і не чітко окреслені групи: 1) на утримання уряду; 2) на утримання «нравственных действителелей»; 3) на облаштування «нравственной деятельности»; 4) на сприяння успішному розвитку промисловості (покращання доріг, проведення каналів тощо); 5) на добродійність (лікарні, богадільні тощо). Вони мають покриватися, на його думку, з двох джерел: 1) доходів від державного майна; 2) частини національного доходу, що сплачується населенням у формі податків і зборів. Тихін Степанов вважав, що «головний закон податку полягає у тому, щоб він жодним чином не був перешкодою поступовому збільшенню багатства, але, разом з тим, сприяв вищому розвитку моральної діяльності у суспільстві» [12, с. 133].

Особливе місце у становленні класичної політичної економії в Україні належить Івану Вернадському (1821–1884). Класична політична економія у викладенні даного фахівця пронизана антропоцентризмом, що, на нашу думку, є характерною ознакою всієї української класичної політичної економії. Саме антропоцентризм наштовхнув ученого на створення теорії потреб, якою він прагнув вдосконалити вчення А.Сміта. Маємо підкреслити, що розкрити теорію потреб можна лише враховуючи поведінку споживача. Дослідження поведінки індивіда, як і спроби вченого характеризувати цінність з боку споживача не зовсім вписуються у традиційну канву класичної політичної економії. Теорія потреб Івана Вернадського була не лише своєрідною реакцією на відсутність ґрунтовних досліджень проблеми потреб класиками, а також засвідчувала вузькість для нього класичного розуміння предмета економічної науки.

У докторській дисертації «Критико-історичне дослідження про італійську політико-економічну літературу до початку XIX століття» (1849) Іван Вернадський сміливо переступає межі методологічного підходу класиків, вражає системністю мислення. Показовим у цьому плані є розуміння ним місця і ролі політичної економії для суспільного розвитку у площині її становлення. На думку Івана Вернадського, виникнення економічної науки сприяло поліпшенню економічного законодавства, особистої безпеки, появі громадянських прав праці, гармонізації стосунків між суспільною владою та індивідом. Крім того, довідуємося, що: особиста безпека є «основою усіх економічних дій»; праця – «головним і єдиним джерелом багатства»; суспільна влада – «найвищий зберігач священних інтересів суспільства» [2, с. 364]. І.Вернадський стверджує, що «система є придатністю речі, історія надає їй цінності» [2, с. 370], фактично доповнює системний підхід принципом історизму.

Наведемо докази спільності методологічного підходу Івана Вернадського і класичного інституціоналізму – методологічного холізму (цілісність). Учений дорікає людям, які прагнуть задовольнити свої потреби за будь-яку ціну, що вони не бачать «того органічного зв'язку, який існує між ними і суспільним тілом, і приховує від них справжню природу їх особистого добробуту, завжди вразливого, а тому лише уявного, якщо він не є наслідком добробуту суспільного, що має бути основою для приватного» [2, с. 366]. Тут відправним пунктом аналізу у І.Вернадського є інституція суспільного добробуту, а не окремих індивідів. Очевидне прагнення охарактеризувати добробут індивіда, відштовхуючись від характеристики інституцій, а не навпаки.

Наука також сприймається Іваном Вернадським як цілісність: «На науку ми звикли дивитись — і наш погляд досконало правильний — як на дещо органічне, єдине ціле. Жодна частина її не може бути відірваною від неї без прямої втрати її гідності, без порушення її цілісності; так само і жоден момент її попереднього розвитку не має бути залишеним нами поза увагою» [2, с. 367]. Прихильність ученого до принципу історизму доводить таке його висловлювання: «Внаслідок тісного органічного зв'язку, що існує між усіма положеннями науки і всіма моментами її розвитку, ми не можемо заперечувати вплив попередніх думок на утворення майбутніх, навпаки – такий вплив існує достатньою мірою» [2, с. 368–369].

На думку І.Вернадського, основним у концепції А.Сміта було визначення економічного значення праці. Вчений вважав себе послідовником А.Сміта, а отже не дивно, що праця у нього – головна інституція: «Господарство проявляється шляхом відомого роду діяльності, так званої праці, тому політичну економію можна вважати наукою про працю» [3, с. 97]. В основі еволюційних змін, на його думку, є зміни в організації і в продуктивності праці, тому історія господарства є нічим іншим, як «історією людської праці» [2, с. 381].

До проблеми власності І.Вернадський підходить через поняття «володіння», яке він розглядає «не як право володіння річчю чи предметом, а як фактичну підставу будь-якої економічної діяльності» [14, с. 747]. Він вибудовує своєрідну дихотомію праці і володіння, які у нього складають необхідні умови потреб людини. Дії сил праці і володіння протилежні, але певним чином доповнюють одна одну. Вчений вважає, що «праця прагне до розширення, збільшує коло своєї діяльності, надаючи різним предметам більшої корисності, більшої цінності; володіння навпаки при певному привласненні є елементом обмеження» [7, с. 748]. Отже, володіння у розумінні І.Вернадського можна розглядати як своєрідне неформальне обмеження в діяльності людини, скероване на задоволення потреб.

Володіння у вченого лише один із атрибутів власності (висловлюючись сучасною термінологією: «пучок», «різновид», «жмут»), що побудований на визнанні власності продуктом суспільного життя. Він вважає, що річ, на яку ніхто не має власності, економічно не існує: економічна корисність речі набувається лише з акта володіння. Без власності економічне існування не можливе. «За розвитком володіння обов'язково крокує і розвиток власності, і навпаки, суспільства, що мало розвинули у себе розуміння власності, користуються і малим доходом» [7, с. 757], – пише І.Вернадський. У дихотомії елементів праці і володіння вчений надає перевагу праці, що відіграє роль «рушія»; володіння лише визначає розміри доходу.

Таким чином, власність для І.Вернадського ймовірно належить до проблем права, він її розглядає виключно у контексті теорії доходів; натомість один із атрибутів власності володіння є інституцією, що накладає обмеження на господарську діяльність людини.

У практичному плані вчений виступав проти встановлення протекціоністських тарифів у Російській імперії. По-перше, він гадав, що російська промисловість, не зважаючи на її нижчий економічний розвиток, порівняно з Великою Британією та Францією, має певні структурні переваги, а тому — конкурентоспроможна. По-друге, лише конкурентне середовище спроможне забезпечити зростання продуктивності праці в промисловості Російської імперії.

І.Вернадський був рішучим противником соціалістичних ідей. Соціалісти, на його думку, не розуміли «природи людини», яка прагне до приватно-товарного (тобто капіталістичного) способу господарювання. Заслугує на увагу характеристика науковцем причин поширення соціалістичних ідей: «Соціалізм є необхідним явищем, що прямує за пауперизацією як усвідомленою злиденністю цілого класу народу; але тому природно, що там, де відсутня остання, немає жодної небезпеки поширення першого» [3, с. 221].

Роль і місце держави в господарському житті у І.Вернадського окреслена напрощуд чітко. По-перше, класифікацію напрямів і шкіл в економічній науці він розмежовує відповідно до рівня втручання держави в економічне життя: негативний напрям (прихильники концепції «laissez faire» — фізіократи і школа А.Сміта); позитивний напрям (прихильники активістської ролі держави — «економічні поняття стародавніх, меркантилізм, протекціонізм і соціалізм»). По-друге, в історії політичної економії вчений виокремлює розвиток її теоретичної частини (зовнішній бік) та її втілення в економічній практиці (внутрішній бік) [3, с. 1–2].

Отже, Іван Вернадський, висловлюючись сучасною термінологією, розумів поділ економічної теорії на позитивну і нормативну. У такому розумінні ефективність реалізації державної економічної політики напряму залежить від пізнання економічних законів, які він чітко відрізняв від законів юридичних. Політична економія, на його думку, «не робить висновків із яких-небудь упереджених ідей, але використовує факти із суспільного життя, класифікує їх, перевіряє їх через нові факти, і на підставі спостережень над цими фактами, робить загальні висновки, з'ясовує, як кажуть, економічні закони. Закони політичної економії тому для нас є не юридичні постанови, а закони природні» [15, с. 97].

Для цього науковця запорукою якісного законодавства в галузі господарського життя є рівень розвитку економічної науки.

Критика слабких місць концепції «laissez faire» найкраще окреслена І.Вернадським у контексті розгляду позитивного напрямку в «Нарисі історії політичної економії». На його думку, причина живучості концепції «урядового втручання в приватне господарство» полягає у крайнощах практичних положень перших послідовників ліберальної школи, які «безумовно заперечували користь усіх урядових установ і розпоряджень, що скеровувалися на регулювання чи нагляд приватних інтересів, не звертаючи навіть увагу на те, що інколи могло б бути вигідним для цих останніх влаштувати певне взаємне спостереження і підпорядкуватися певному порядку, який би надавав більше забезпеченості у надійності підприємства та рівності суперництва, чого не вистачає інколи у теперішньому становищі народного господарства» [3, с. 188].

Вчений вважав, що представники ліберальної школи так захопилися ідеєю шкідливості стороннього втручання, що відкидали навіть необхідність звичайної господарської звітності. Проголошена у різкій формі економічна свобода відразу налаштувала проти лібералів уряди, що за тривалий історичний період звикли до адміністрування, на якому базувався цілий комплекс суспільних відносин.

У Івана Вернадського економічні функції держави полягають у забезпеченні свободи підприємництва, підтримці конкуренції та створенні господарського законодавства, що має спиратися на досягнення економічної науки. Таке розуміння ролі і місця держави науковцем (трансформована «laissez faire») цілком вписується в концепцію сучасної неокласичної теорії.

У контексті вивчення інституційних аспектів у творчості українських економістів минулого не можна обійти увагою наукову діяльність Григорія Цехановецького (1833—1898). Виявляючи схильність до історичної школи, він, проте, обрав темою своєї магістерської дисертації вчення А.Сміта: «Значення Адама Сміта в історії політико-економічних систем» (1859).

Григорій Цехановецький характеризує особливості політико-економічних систем меркантилізму, фізіократії, акцентуючи увагу на позитивних аспектах історичної еволюції економічних знань. Зокрема, на його думку, заслугою фізіократів, є загальнолюдські цінності, космополітизм поглядів на народне життя, забезпечений досягненнями філософії XVIII ст., що запозичив Адам Сміт для побудови власної теоретичної доктрини.

Дослідження Г.Цехановецького перебували в руслі поступального розвитку світової економічної науки, що проявлялось у творчому сприйнятті концептуальних засад класичної політичної економії. Він прагнув їх переосмислити і вдосконалити, враховуючи потреби української дійсності.

Найважливішим у теоретичній частині твору Адама Сміта, на думку Г.Цехановецького, є «вчення про особистий інтерес, про цінність, про продуктивність діяльності і про ренту» [13, с. 19].

Таке розуміння досягнень «великого шотландця» визначило структуру магістерської дисертації українського дослідника. В площині нашого дослідження привертає увагу розділ «Про особистий інтерес»,

що має виразно філософський характер. Саме у ньому автор прагнув обґрунтувати необхідність власного історичного методу. Вчений досліджує особистий інтерес у концепції А.Сміта з точки зору: 1) прагнення усякої людини збільшити свій добробут як основне джерело господарської діяльності; 2) прагнення окремих осіб збільшувати спільне благо. Тому для нього логічною є необхідність повної свободи економічної діяльності [13, с. 49].

Критикуючи Адама Сміта за надмірне використання абстрактного методу дослідження економічних явищ, ігнорування національних особливостей та історичних відмінностей між людьми, Григорій Цехановецький виявляє свою прихильність до історичного методу дослідження. Перехід від абстрактного методу А.Сміта до історичного, на думку українського вченого, є цілком природною справою. Він схвально цитує Рошера, зазначаючи, що історичний підхід в економіці подібний до анатомії та фізіології в медицині, оскільки завдяки такому аналізу економіки можливо створити ефективні ліки від суспільних та економічних хвороб. Разом з тим, на відміну від ортодоксальних послідовників історичної школи, Г.Цехановецький толерантно ставився до підходів класиків, але лише тоді, коли вони спиралися на ґрунтовні історичні дослідження (аналіз ізольованих економічних явищ він відкидав).

Висновки. Соціально-економічні аспекти господарського життя не належали до предмета класичної політичної економії, тому її представники в Україні аналізували їх переважно в контексті традиційних для класичної політичної економії проблем. Незважаючи на сказане, вже у першій половині XIX ст. українські економісти проголошували ідеї, співзвучні з ідеями інституціоналізму, що як течія економічної думки зародився пізніше, на зламі XIX—XX ст. Особливою рисою усієї української економічної думки є її антропоцентризм. Найвагомішою інституцією для українських економістів є свобода у її самому широкому розумінні, а не лише у розумінні свободи господарської діяльності.

Представники української класичної політичної економії:

1) прагнули розширено трактувати предмет політичної економії, залучаючи до наукового аналізу морально-етичні, духовні, правові та інші фактори;

2) перебували у пошуку нових форм соціальної організації, розуміючи необхідність соціальних та економічних свобод для трансформаційних перетворень економічної системи;

3) робили спроби дослідити мотивацію економічної поведінки людини;

4) не відкидали необхідність державного впливу на вирішення гострих соціально-економічних проблем.

Українські вчені пропонували прогресивні й ефективні заходи економічних реформ, що враховували не лише європейські досягнення економічної думки, а й особливості господарського розвитку України.

Список використаної літератури:

1. *Балудянський М.* Стаття теоретическая о разделении и обороте богатства / *М.Балудянський* // Статистический журнал. – СПб., 1808. – Т. II. – Ч. II. – С. 1–76.
2. *Вернадський І.* Критико-историческое исследование об итальянской политико-экономической литературе до начала XX века / *И.Вернадський* // І.Вернадський. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні ; за ред. *В.Д.Базилевича*. – К. : Знання, 2009. – С. 361–500.
3. *Вернадський І.* Очерк истории политической экономии / *И.Вернадський*. – СПб., 1858. – 230 с.
4. *Голубка С.М.* Макроекономічний аналіз «Економічної системи» М.А.Балудянського : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.03 — «Теорія макроекономіки» / *С.М.Голубка*. – Львів, 1995. – 28 с.
5. *Корнійчук Л.Я.* Історія економічної думки України : навч. посібник / *Л.Я.Корнійчук*. – К. : КНЕУ, 2004. – 431 с.
6. *Коропецький І.С.* Чи потрібні нові міфи? Думки про одну недавню монографію / *І.С.Коропецький* // Актуальні проблеми економіки. — 2001. — № 7–8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nam.kiev.ua/ape/n_01_7-8/Koropetskiu.htm.
7. *Леоненко П.М.* Методологічні аспекти історії української економічної думки (XIX—XX ст.) : монографія / *П.М.Леоненко*. – К. : ІАЕ УААН, 2004. – 434 с.
8. *Лортикян Э.Л.* Украинские экономисты первой трети XX столетия: очерки истории экономической науки и экономического образования / *Э.Л.Лортикян*. – Х., 1995. – 192 с.
9. *Московский А.И.* О предмете и методе современной экономической науки / *А.И.Московский* // Вестник Московского университета / Серия : Экономика. – 2002. – № 3. – С. 21–39.
10. *Степанов Т.* Вступительная лекция, читанная в Императорском Харьковском университете 5-го сентября 1832 г. / *Т.Степанов*. – Х., 1833. – 20 с.
11. *Степанов Т.Ф.* Записки о политической экономии / *Т.Ф.Степанов*. – СПб., 1844. – Ч. I. – 370 с.
12. *Степанов Т.Ф.* Записки о политической экономии / *Т.Ф.Степанов*. – Х., 1848. – Ч. II. – 142 с.

13. *Цехановецький Г.* Значение Адама Смита в истории политико-экономических систем / *Г.Цехановецький.* – К., 1859. – 80 с.
14. *Шторх Г.* Курс политической экономии, или изложение начал, обуславливающих народное благоденствие / *Г.Шторх* // *І.Вернадський. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні*; за ред. *В.Д. Базилевича.* – К. : Знання, 2009. – С. 695–857.
15. *Шторх Г.* Курс политической экономии, или изложение начал, обуславливающих народное благоденствие / *Г.Шторх*; пер. с фр. с биографическим очерком автора; под ред. и с заметками *И.В. Вернадского.* – СПб., 1881. – 304 с.

УЩАПОВСЬКИЙ Юрій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми історії економічної думки України;
- методологічні аспекти інституційного аналізу економічних систем.

Тел.: (095) 685–00–67.

E-mail: ushch@i.ua.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2015.